RIJEČ BLAGA KRENU NAHIJAMA

Gotovo ne časeći časa, vladika napusti manastirsko zgarište i krenu se po narodu.

Pitao je sebe: «Šta si naumio? Šta hoćeš da postigneš, usamljeni Crnogorče? Vidiš – nigdje pouzdana oslonca nema, ne možeš se nadati pomoći ni sa koje strane.»

Narod je napušten od svih. Prepustio se mutnoj vodi.

Odgovara sebi: «Pokušaću nešto da učinim snagom svoje volje, svima uprkos. Moram razbuditi narod, uvjeriti ga da još ima dana za življenje, a možda i za radovanje, a možda i za slavu.»

Uputi se najprije prema Čevu. Naiđe na gomilu naroda u zbjegu; tek su se neki pribijali uz pocrnjele zidine kuća.

Reče:

Čujte me, o braćo moja! Vas nije porazio Bušatlija, munja ga s nebesa porazila, dabogda! Razjela vas je nesloga i zla krv koja je među vama. Vi ste nesrećan, proklet narod – jedan drugome krv pijete na vrelu, ispod samoga grla. Stoga ste pred nekrstom i cijelim svijetom slabiji i jadniji no što ste. Braćo moja omrčena, vi činite ono što znate, no ne znate što činite! U pamet se, dajte jedni drugima vjeru, pružite ruku sloge i opraštanja! Jer znajte: više je palo vaših glava od ruke crnogorske no što su Turci ikad posjekli!

Izbroji: između Čevljana i Bjelica ima sedamdeset četiri neosvećene glave. Toliko je krvi neizmirenih. Toliko je onih koji su još mogli pušku nositi i saviti se nad zlehudom ljetinom i nejač svoju zaštititi. A koliko li je tek onih koji još zemlju gaze, a nad njihovim perčinom svakog trena visi neumoljiva prijetnja osvete. Koliko tek prohodale muške djece majke kriju uza svoje skute da ih ne pogleda puška-osvetnica.

Već su dva pokoljenja minula otkako se Bjelice i Čevljani vrebaju u zasjedama i preko nišana.

Zađe od zgarišta do zgarišta čevskog, od domaćina do domaćina, i stade ih nagovarati da se pomire s Bjelicama. Svakom čovjeku prilazio je drukčije: starijim smirenim ljudima iznosio je pred oči razloge i molio ih i zaklinjao da se odreknu osvete i da utiču na svoje mlađe; ponositom čovjeku znao je da malo podiđe, da uzdigne njegovu plemenitost i junaštvo i ugled njegova bratstva; kome bi u oku pročitao strah ili lukavu opreznost, tome je prijetio kletvom; bezvoljnim ljudima i očajnicima budio je nadu u život, pa ih tek onda preklinjao da pomisle na svoje dobro i na dobro svoje djece, a na propast neprijatelju. Gdje je naišao na tvrdo čelo, nije žalio sebe – danima bi dohodio k tome čovjeku i na sve načine pokušavao da načne njegovu upornost, da nađe pukotinu u njemu. I najzad bi mu rekao: «Evo, svi su se složili, samo ti tvrdoglavo čuvaš crvenu mrijenu na očima; da znaš, ti si krvomutnik koga će proklinjati potomstvo, ako ga ikad budeš imao!»

Isto je tako pohodio Bjelice i kazivao im sve što je i Čevljanima rekao i pozivao ih da sada i oni ispolje svoje viteštvo. Jer i sam narod je odavno govorio: slavno je ubiti krvnika, ali je još slavnije stegnuti svoje srce i pokloniti krv onome ko traži oproštaj i izmirenje. I još je mudro rečeno: ljudi se ljudski zavade, pa se opet ljudski i pomire; lakše je

s ljudima i kukati no s neljudima blagovati.

Lagano je išao i lomio jednu po jednu mržnju i slušao je kako mu stari ljudi odgovaraju: Osveta je sveta. Ko se ne osveti, taj se ne posveti; teško duši dok se krv puši; ni u Turčina vjere, ni u osvete mjere; svaka bruka ima rep, a neosvećena rana ima dva – crn obraz i biljeg dovijeka. Jedan mu ojađenik reče:

Dobri vladiko, poharani smo i ostali bez ičega. Gladni smo hljeba, ali to se da trpjeti i nečim drugim zavarati. Vjeruj, duša mi je gladnija osvete. Ti nijesi vidio koliko je krvi izavrelo iz prsiju mojega jedinca. Lako je hodati po svijetu i mudrovati!

Najzad je došao proljećni dan, određen za sastanak Čevljana i Bjelica. Mjesto: čista poljana pomeđu dva plemena, nasred koje se razgranala stara natrula jabuka-divljaka.

Išao je prema mjestu sastanka, već pomalo smiren i s nešto radosti u grudima. Sjećao se narodnih umira, neke je i sam vodio, a o nekima slušao priče. I jasno je osjetio: umir, smirivanje, vezivanje pokidanih niti među ljudima, među porodicama, među bratstvima i plemenima, to je sada jedini izlaz, jedini put spasenja za ovaj narod.

Rat neslozi!

Korača pustim međama, obraslim u trnje, u divlje ruže i nekakav žuti cvijet neprijatna mirisa. Korača i čuje pradavne molbe umirnika i vrisku djece – to žene mironosnice prilaze kući ubijenog, dvanaest kuma sa dvanaestoro djece u kolijevkama; one se kreću u rano jutro, sa gladnom nepodojenom djecom, pa ih još stežu i štipaju da jače vrište – ne bi li se smekšalo srce domaćina iz čije je kuće pala posljednja mrtva glava; i tako redom, jutro za jutrom, prilaze one sa svojim kolijevkama, sve dok ih domaćinovo bratstvo ne prihvati.

Tada počinje mirenje, sastaju se sudije, procjenjuju se glave i rane, daju se kumstva, grle se i ljube oni koji su do tog trena bili naježeni od mržnje. I vladika jasno vidi: na mjestu umira hvata se narod u kolo, a ubica, gologlav, s kosom preko očiju, pada na zemlju i pobaučke prilazi, s puškom-krvnicom o vratu, i moli za umir i ište i obećava kumstvo, a u licu mu ni kapi krvi, tresu mu se ruke i noga-vice – sad već ne od straha, nego od kajanja, žalosti i možda zbog poniženja; ni zemlju, ni travku ni mrava tada ne vidi pod sobom.

Najstariji kmet kida paru, sječe je nadvoje; jedni i drugi umirnici dobiju uz presudu pola pare. A onda ubica daje krvnu večeru za sve prisutne – tu je vino, hljeb i meso; ali meso mora biti dobro svareno ili pečeno, na njemu ne smije biti ni bravlje glave ni sukrvice... Vladiku podilazi laki drhat – sukrvica bi podsjetila umirnike na prosutu krv!

Ide i sve mu se pričinjava da čuje lelek i tužbarice, i vri-sak djece; pred očima mu se njiha kolo, a prasak pušaka potresa goru – od strave pada prah s cvijeća. I tako godi-nama, s pojasa na pojas – krvave međe i umiri bez sukr-vice. Osveta za svaku glavu, za svaku ranu i poharu, osve-ta do istrage, do zadnje kolijevke, do zadnjega sljemena i najsitnijeg kalema u prisoju. Samo se jedna smrt nije sve-tila: ko vrhu tuđe žene pogine, od sebe je poginuo; kao pas s mosta, jer bratstvo na takvoga neće ni glavu obrnuti. Osveta je dika bratstvu, pa sramotnik na nju nema pravo.

Uputi se određenom mjestu i stade na čistinu da ga svi mogu dobro vidjeti i čuti.

Sa jedne i sa druge strane prilaze lagano, dostojanstve-no, mrko i pomalo kao oprezno, Bjelice i Čevljani, prilaze i zastaju podalje jedni od drugih. Cijevi pušaka k zemlji okrenute. Ljudi se mjere ispod oka. Ne čuje se ni koraka ni uzdaha. Stravična tišina legla je između dva plemena.

Usred te tišine, na sasušenoj igličastoj travi koju povija suvi vjetar, stoji sam sa krstom u ruci. Nekoliko trenutaka i on je nijem, kao da se u sebi pribira ili želi da se do kraja u očekivanju pritaji dah sakupljena naroda.

Onda se začuje njegov glas, malo nesiguran, ali ipak glas koji žei da djeluje neopozivo:

Braćo Čevljani i Bjelice, mir neka jutros legne na vaša srca! Pozivam po deset biranih plemenika sa svake strane. Neka priđu k meni da mir od ove krajine uhvatimo i utvr-dimo. Kako oni između sebe i sa mnom uglave, tako neka bude. To mora biti svetinja za svakoga Čevljanina i Bjelicu, i danas i posad i zadovijek!

Izdvajaju se deset Čevljana, oni su već unaprijed bili određeni. Među Bjelicama je malo kolebanje, kao da se ne slažu oko jednog izabranika. Najzad eto i njih, hitaju da ne zaostanu i da jedanak s Čevljanima pristupe vladici.

Očekuje ih očiju podignutih k nebu. Samo mu se usne miču u bezglasnoj molitvi i razgovoru s visinom. Prišli su mu jedni i drugi, ali on se čini kao da ih još nije vidio ni čuo; zanesen je svojom molitvom i ostavlja ih tako da čekaju nekoliko trenutaka, da i sami podlegnu ovoj tišini i nijemoj molitvi, da se naviknu na međusobnu blizinu, da gledaju u vladičine ruke i usne i da traže prijekorni pogled, pred kojim će svi odmah oboriti glave.

Najzad spušta oči i ruke, laganim umornim pokretom. Krst se blista i kao da podrhtava među bijelim prstima.

Prizove ih da mu slobodno još bliže priđu. Oni se pri-klanjaju i redom mu cjelivaju glatku nadlanicu.

Moli ih da sjednu na travu – odnekud mu se čini da smirenije zbore ljudi koji su bliže zemlji nego oni koji se stojeći prse i viču i kočopere.

Svi se slegnu, samo on ostane na nogama.

Počini i ti, vladiko! – kaže glasno i odrješito jedan stari

Čevljanin. – Radi naših si posala došao, pa nam je zazor da sjedimo pred tvojom preosveštenom glavom.

Neka, neka – kaže blago. – Ja sam sada sveštenik koji vrši službu pod golijem hramom nebeskim. A službu mi nikad nije bilo teško odstojati.

I opet je kratka tišina. Ljudima se namah čini da su odista u nekakvom golemom hramu. Vladičini rukavi kao da mirišu na tamjan i vosak. Neko među Bjelicama nehotice skide kapu. Ostali se zgledaju – mrke kapice spuštaju se na travu. Gotovo svaka je korotna, onaj crveni svitni krug prekriven je crnim, negdje već posivjelim platnom.

Sad beušumno podiže samo desnu ruku s krstom, lagano je pokreće desno i lijevo. Da li to blagosilja ove čupave glave i istanjene vratove na dvije žile ili samo hoće da i ovaj krst nekako opije i zanese njihove oči?

Začuje se njegov glas, gotovo šapat:

A sad, braćo, da zborimo o miru i slozi, za dobro vaše i vašega potomstva, a za odmazdu neprijatelju.

I poče zategnuti, škrti razgovor – riječi izlijeću kroz stisnute zube. Broje se pale glave i broje se rane s jedne i druge strane. Glava se za glavu prebija, rana za ranu, dvije teške rane za jednu glavu, otmica za otmicu, potra za potru, i tako redom.

Ponekad plane ljutit ili bolan glas neslaganja, a narod koji je podalje napregne uši, stane se popridizati i komešati, te vladika moli sve da mirno i trezveno zbore i da nikome ne ozleđuju stare rane.

Upravo kad mu se učinilo da sve ide kako treba i da će srećno i dosta lako privesti kraju ovaj dogovor, zbog jedne nezgodne bjeličke riječi sinuše uvis Čevljani. Nakostriješi se i narod na objema stranama. Bila je preostala jedna rana više kod Bjelica, pa se jednom njihovom ote da kaže:

Čime ćete nam nadoknaditi tu ranu? Mi ne dajemo,

kao neki, svoju krv za ovce i volove!

Ono «kao neki» podjari Čevljane. Mnogi se smjesta latiše oružja da brane svoj obraz. Zasiktaše prijetnje. Ono malo krvi što je ostalo u tim oslabjelim tijelima zapali se i jurnu u lica i oči.

Pretrnu i sam vladika. Razmahnuše se visoko njegove duge ruke i krst zakruži nad glavama.

Čujte me, počujte, ljudi!

Da čujemo! – viču neki i smiruju druge.

Neka nam na obraz ne udaraju!

Došli smo da se mirimo a ne da lajemo!

Ko laje?

Jeknu vladičin glas, nadaleko se sudari sa liticama.

Čujte moju riječ, Čevljani i Bjelice!

Kao posječena, za tren splasnu graja – ljudi potražiše okom svoje kapice po travi i stadoše se njima primicati.

Izgovori:

Preklinjem vas bogom velikijem i mučeničkom krvlju palih u borbi protiv prokletih agarjana, preklinjem vas da oprostite dužnu krv, da je ne svetite krvlju nevinih, koja će nam trebati za spas slobode i časti, za spas naših domova od kletih nasilnika. I da se ne krvite za svaku sitnu riječ. Šta je prazna riječ prema sreći vaše djece i unučadi! Ako me nećete poslušati, i ko me ne posluša, bog veliki neka skoli na njegovu kuću tešku bolest i prokletstvo i neka mu se vazda snijeva i u svako jelo neka mu kaplje krv koju je prolio da osveti svoju krv. Vazda mu pred oči izlazila i teškom kletvom neka ga prati do groba i njega i sve njegove, dok je traga i glasa od njegove kuće...

Opasnost ovakve kletve nadvi se kao oblak – pod njegovom sjenkom poleže trava i sura praznina ovi vladiku.

Ne gledajući ni u koga, kratko naredi:

Sjednite opet! Svi!

Sačeka nek se smiri ljudima dah, pa kaza da su već došli do kraja puta – ostalo je samo da se nadoknadi ona jedna rana, da se riješe sitnije zađevice, da se učini dogovor o nekim međama, putevima i pojilima, da se vidi ima li kakva spora oko ispaše – da se sad, ovdje, razbistri sve što bi sjutra moglo da bude izvor svađe.

Tako se nastavi dogovor sve do srećna završetka.

Na kraju pozva i ostali narod da priđe i kaza im sve potanko šta je utvrđeno i naredi da se to napiše i da se ispod sentence o miru potpišu prisutni glavari iz oba plemena, a koji ne znaju pisati, da krst nacrtaju kraj svojeg imena.

Zametnu se veselje i kolo zajedničko. Vladika se uhvati između Bjelice i Čevljanina, pa i on zapjeva, mada mu je grlo bilo suvo i promuklo; nije mu smetalo ni tištanje u sljepoočnicama. Nešto mu je nosilo noge, činilo ga lakim i ornim, pa je za tren zaboravio krst u raklji divljake.

Tako je išao od sela do sela, od plemena do plemena.

U Velestovu je našao sedamdeset i jednu neosvećenu glavu, i to između Velestovaca samih i sa drugim plemenima. Koliko je tek bilo krvi u ostalim krajevima Crne Gore i Brda!

Eto, još od davnine seže svađa između Rišnjana i Cuca, pa i Njeguša. Vladika zna kako su Njeguši pisali žalbu mletačkom providuru: «Pod vaše oko i pod lubardom i stražom principovom, ubili su našega brata Njeguša.» A svaka puška, svaka krv dugo se pamti u ovim brdima. I kad glas puške-krvnice zamre ljudima i oni se izmire, odjeci njeni ne umiru, oni traju u kamenu.

Vladika je činio ono što niko drugi u Crnoj Gori tada nije mogao ni pomisliti da učini.

Ali nije svuda bio srećne ruke.

Njegova riječ nije bila kadra da stiša raspaljenu mržnju između dva bratstva u Lješanskoj nahiji. Jedna zla varnica buknu, ljudi trgoše oružje i rasuše se u dvije bojne linije. Vladika ostade između njih. Niko više nije mogao ni da čuje njegove kletve i molitve – puške su progovorile. Umjesto riječi o miru, dva sata se pucalo oko usamljenog vladike, koji nije htio da se skloni sa bojišta i koji ih je molio:

Ubijte najprije mene ako nećete da me poslušate!

Sa tog mjesta određenog za umir, razišli su se ljudi s nosilima na ramenu.

Imao je još dva slična poraza. Oba na Cetinjskom polju.

Opet je uzalud klečao na čistini, dok su zle ose siktale oko njegove glave. Oni koji su došli na umir pokupili su i odnijeli svojim domovima dvadesetak mrtvih i ranjenih.

To su bili rijetki porazi vladike Petra.

Pobjeda je ipak bilo mnogo više. Za godinu i po umirničkog rada on je otvorio mnoge staze među bratstvima i plemenima. Danonoćno je tkao i spajao pokidane veze, budio kod svojih sunarodnika učmalo sjećanje jedinstva. Kazivao im je:

Čekaju vas još mnoge opasnosti, još mnogo turskih i ko zna čijih pohoda. Kako ćete se oduprijeti ovako izrazdvajani bratskim busijama? Ruke ovamo, srca ovamo, čela ovamo!

Jednog dana stiže mu iz Budve pismo. Anto Antoniov pozdravlja ga i srećan je što opet vidi vladiku među narodom. Pa mu poručuje da u vladici mnogi gledaju «Jednoga milostivoga pastira, bez kojega budući ostali življaše u nemir i nesklad». Ovo ga pismo obradova i kao da mu dada posnagu da izdrži na putu kome se već sav predao.

Mirio je čak i pojedince. U Crmnicu je išao da pomiri dva Marka, koji su prijetili da će zbog jedne rane u gušću

krv zagaziti. On sastavi umirno pismo i na kraju dodade:»I ja Petar Petrović potvrđujem ovo pismo i tko bi ga pomeo ili se protivio, da je proklet.» A onda zovnu na Stanjeviće dva zavađena Nika, te ih pred Teodosijem Mrkojevićem nagna da se pomire i cjelivaju i kumstvo jedan drugome obećaju. Čak i Grbljani su ga zvali da siđe k knjima i premosti stare mržnje između nekih porodica.

Pri jednom umiru vladika ču riječi koje izgovori mlad Crnogorac, puštajući da mu skinu s vrata pušku-krvnicu:

Moja puška više neće pucati ni u nebo.

A na Turčina, jadan? – pripita neko.

Kao na svadbu da me zoveš!

To ga nadahnu. Otada je one koji su pristali na umir učio da se zakunu:

Od danas pa zauvijek okrenimo pleća jedan drugome, a puške protiv neprijatelja!